Lõunaeesti ja mulgi kirjandus

TÜ, Mart Velsker

25.02. 2016 Mulgimaal

- Sakala muinasmaakond
- **Mulgimaa ja mulgi keele kasutusala** (Halliste, Karksi, Helme, Paistu ja Tarvastu kihelkonnad)
- ajaloolise Viljandimaa kihelkonnad
- praeguse Viljandi maakonna omavalitsusüksused

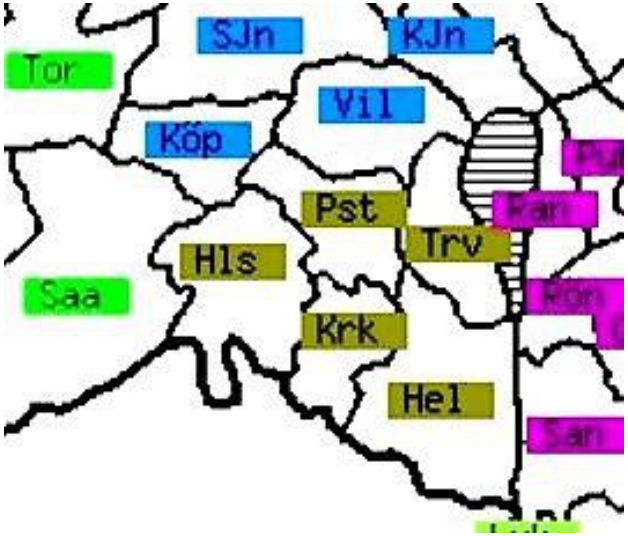

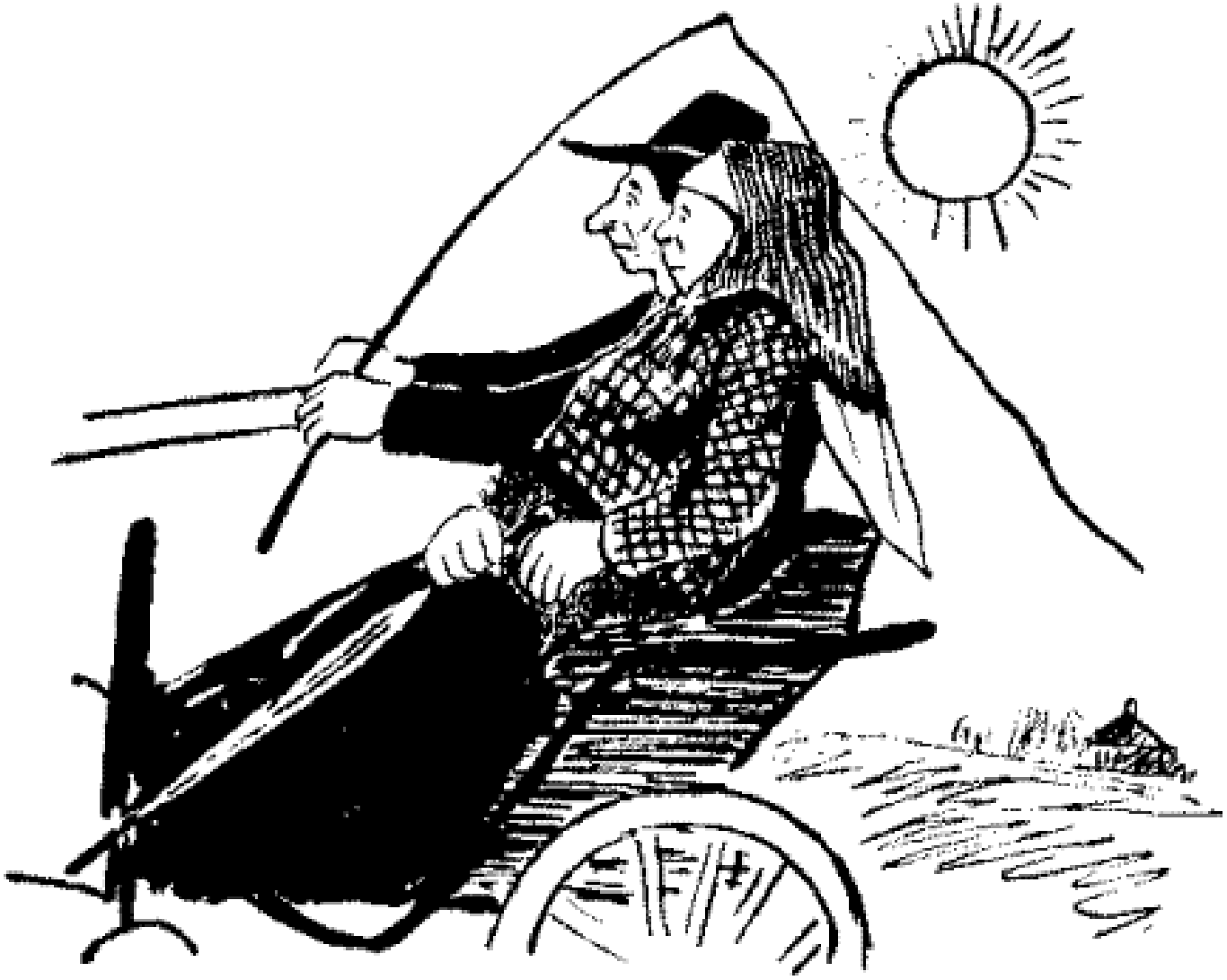

(K. A. Hindrey joonistus.)

Uhkus. Reet, tõmba nüüd siidi wihmawari üles. Tõistre rahwas tulewe wastu.

Pinna, looduse ja osalt kliima poolestki võiks meie maa suurtes joontes kahesse osasse jagada, Tallinnamaaks ja Riiamaaks, millede täiendusena, kuid mitte ilma eriliste iseäraldusteta oleksivad saared. /…/ Näib, nagu oleksivad maa looduslikud lahkuminekud meil hoopis kaks raassi sünnitanud, nende üksikuid liikmeid hoopis isesuguste kunsti-kalduvustega varustades.

Friedebert Tuglas („Juhan Liiv. Monografia“ (1914))

- August Annist, Peajooni Mulgimaa kirjandusest. – Mulkide almanak. Tallinn: Mulkide Selts Tallinnas, 1936, lk 18–21.
- Arvo Mägi, Viljandimaa ja mulgid kirjanduses. – Meie maa. Eesti sõnas ja pildis III. Kesk-Eesti. Lund: Eesti Kirjanike Kooperatiiv, 1957, lk 28–29.
- Endel Priidel, Kirjanduslik Mulgimaa. Teejuht. Tallinn: Eesti Raamat, 1966.

Lõunaeestikeelne kirjandus

1. Vana tartukeelse põhjaga traditsioon: u 1585–1915

2. Uuem traditsioon: u 1863–2016
   a. **mulgi laine** (19. sajandi II pool jj)
   b. väike setu laine (19. ja 20. sajandi vahetus)
   c. võru laine (20. sajandi teine ja kolmas kümnend)
   d. **suured lained alates 1980. aastate lõpust**

NB! Kõik oluline ei avaldu lainetena

Friedrich Kuhlbars
1863 Vastse laulo ja kannel
1923–1924 Villi Andi
luuletused I–III

Ado Reinvald
1871–77 Villandi laulik I–III

Andres Rennit
1883 Sakala ööbik

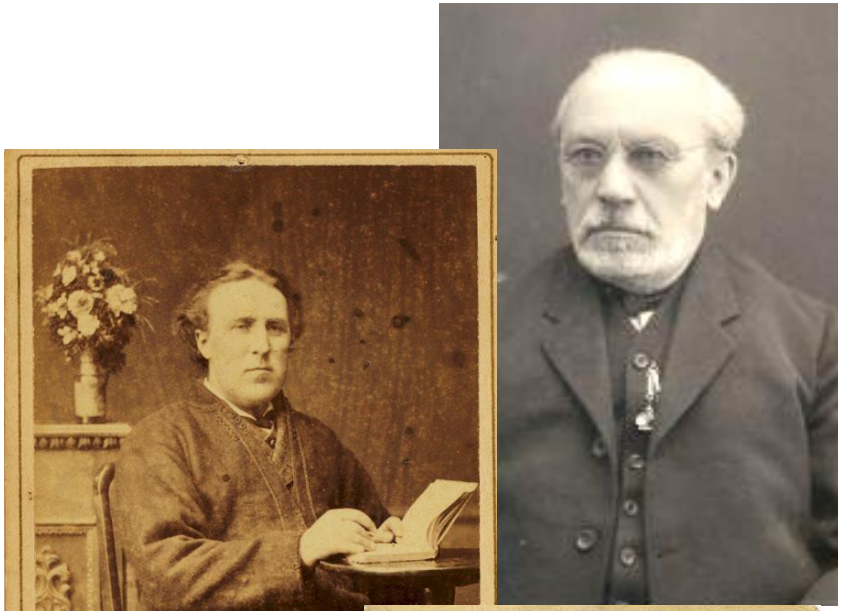

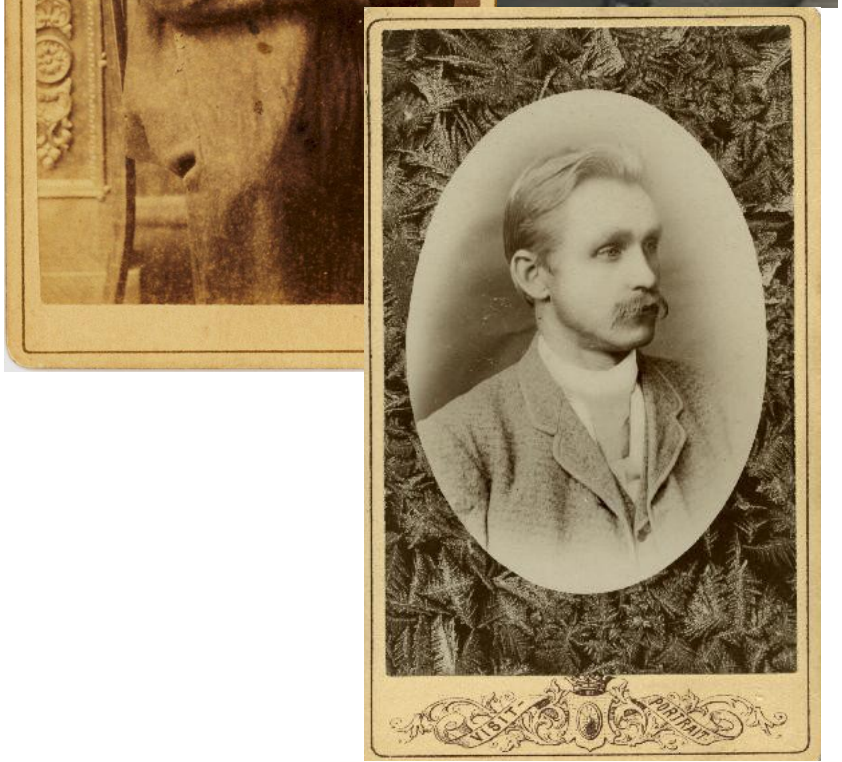

Juhan Kunder (1852–1888)

1881 Mulgi mõistus ja Tartlase tarkus

1885 Kroonu onu

1893/1903 Or’st ehk Sults-Matsi ja Kommesnööri veider kohtulugu

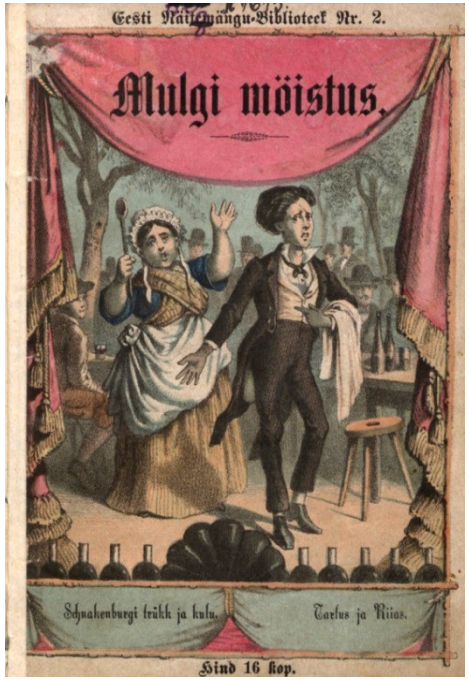

Viimati ütel kirjutaja: „Kui sai ei räägi, saad viisteistkümmend pauku vitsu.“ Nüüd tuli Jaagule suur irm ja värin pääle ja temake nakas ikma ja ütel ikutse äälega: „Rääk, rääk, rääk …

(Juhan Kunder, Or’st ehk …)

August Kitzberg (1863–1927)

1892 Maimu

1894 Sauna-Antsu “oma” hobune

1897 Püve Peetri “riukad”

1901 Veli Henn

1904 Hennu Veli

1910 Püve talus

1911 Libahunt

1912 Kauka jumal

1920 Tiibuse Mari ajalikud laulud

1924–25 Ühe vana “tuuletallaja”

noorpõlve mälestused I–II

Hella Wuolijoki

1914 Udutagused

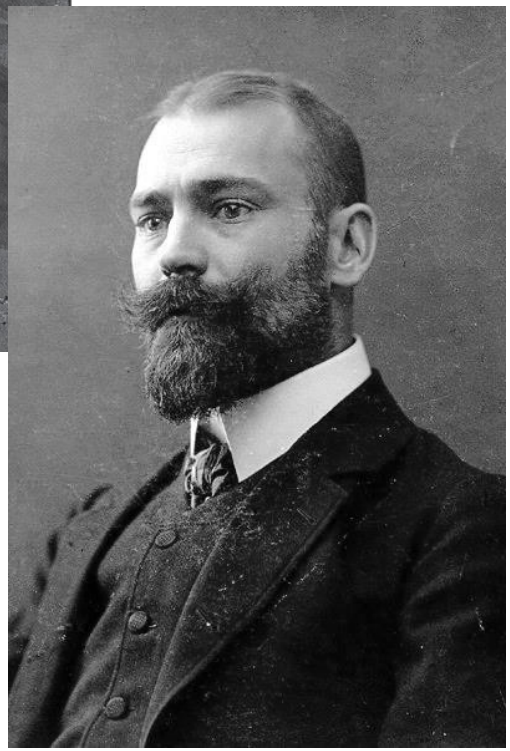

Karl August Hindrey

Hendrik Adamson

(1891–1946)

1919 Mulgimaa
1925 Inimen
1931 Tõus ja mõõn
1934 Kolletuspäev
1936 Mälestuste maja
1937 Linnulaul

2008 On maid maailman tuhandit

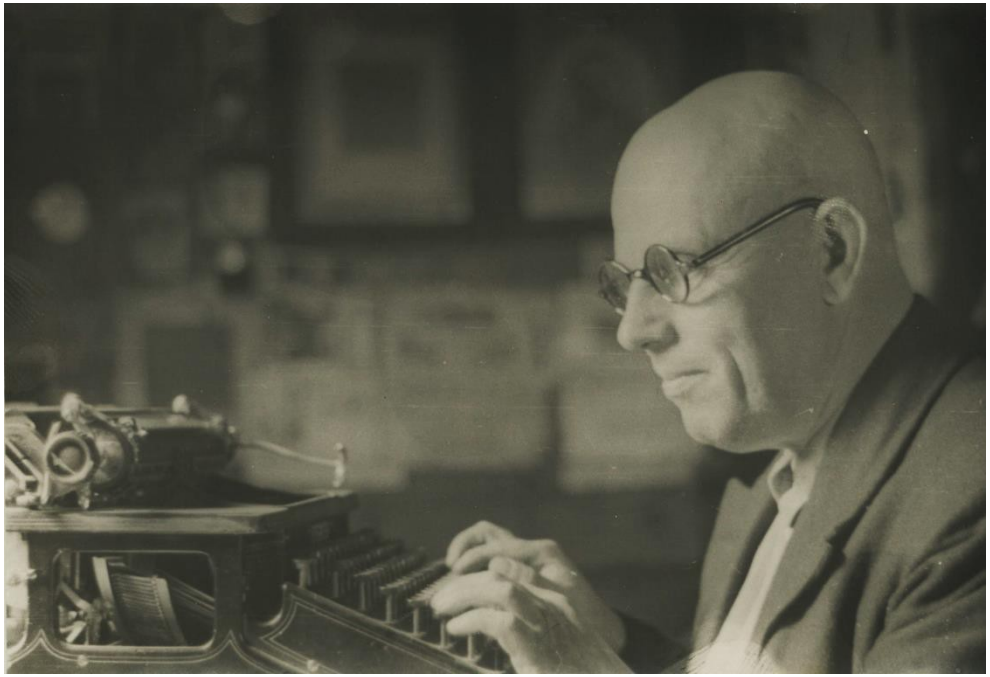

MULGIMAALE

Om maid maailman tuhandit
ja rahvit mitmit miljunit –
üitsainus Mulgimaa.

Ää kuri kui las olla ta –
ku Pikässillast üle saa,
suud anna mullal ma.

Ja üte aindsa mõttege
ma eidä õhtu magame
ja tõusu ommuku:
Oh kunas ma su jälle näe?

oh kunas kodun tõusup päev
ja õhtu pas'tap kuu?
Üits einanutt ek kõrreke,
ku kodust siia kaugele
lind noka otsan tuuss –

ma ikess pääl tal otseldi
ja ütsi pisare kik vii
ta küllest ärä juuss.

(esikkogu redaktsioon)

VÕIKÕLLANE ÜÜ

Vaatep üü aknest võikõllane
peris peräni silmi:
meelekse nukress tei kõllane,
und nakka nägeme ilmsi:

Lill valla äitsne lei kõllane,
laot ende üle maailma;
maa sei ja vii ta jõi kõllane,
muu et kik jäive ilma.

Meelekse nukress tei kõllane
und sedä näten ilmsi;
vaatep üü aknes' võikõllane
peris peräni silmi.

Henrik Visnapuu

Johannes Barbarus (Vares)

Erni Hiir

Ralf Rond (Jaan Kurn)

Albert Kivikas

Henrik Visnapuu
KEVADE KYLAN

jo päike päisipäi
kui oda kiiri koda
tee vee ja ree ja roda

veskille vesi väi
sulsulin vulin mulin
tuult ruuli huuli kuulin

maa maalin maade maal
roht rohetuse kroonis
ning vihmarihma troonis

kiir linnu liiri traal
täävtänav pori ori
poiss siga sarve tori

ja hommik ammuk sahk
mees muretuse mured
usk uvved adra kured

veel hilja vagu lahk
ning õhtu õhun kylän
naer plika kari mylän

ää – öö
myy – mäö
lii – laa
lii – lyy

(1913/1920)

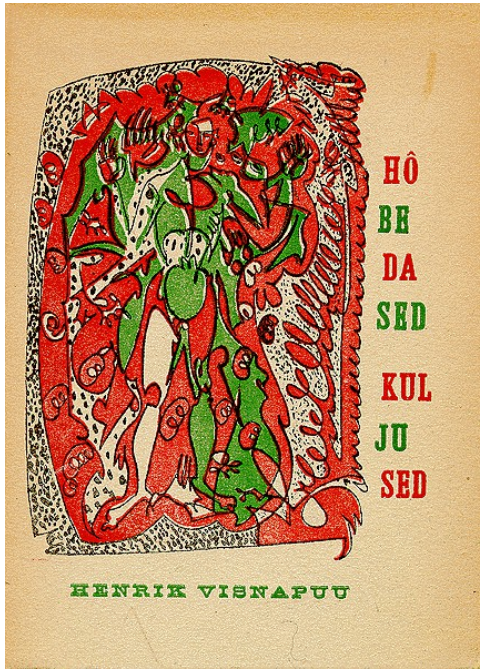

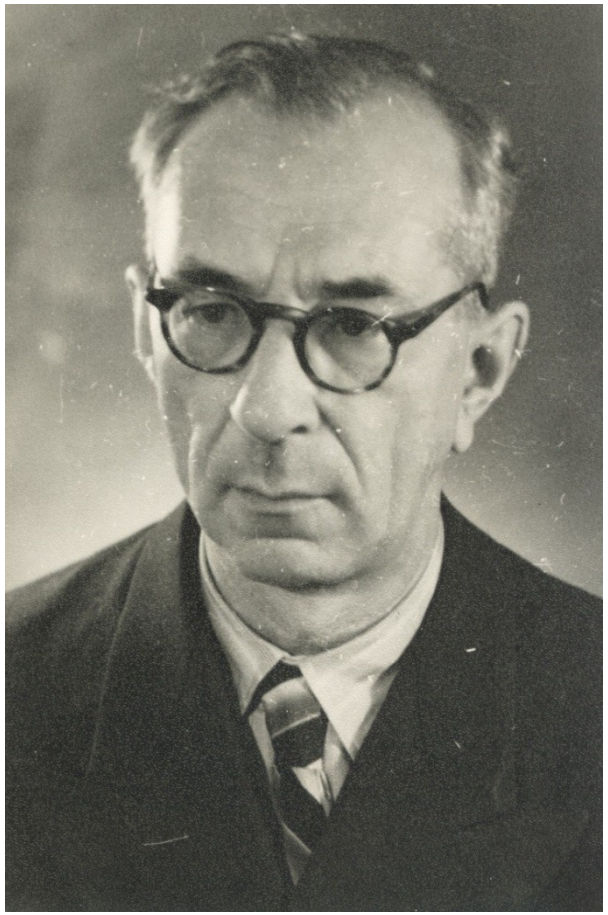

Mart Raud

Pent Nurmekund

1996 Kõllanõmme

Eha Lättemäe
(1922–2012)

1968 Oma sammude varjust
1971 Pääsuke päevalind
1973 Nõnda ma lähen
1974 Metsamarju, mõtsamarju

Nikolai Baturin

(s. 1936)

1975 Kajokurelend

1990 Sinivald

Herta Laipaik

Minni Nurme
Salme Ekbaum
Mare Osi
Ülo Alo Võsar

Viivi Luik

1985 Seitsmes
rahukevad

1989 (1934) Mulkide Selts

1992 (1936) Mulkide almanak

1994 algab Hendrik Adamsoni murdeluulevõistlus

1996 Mulgi Kultuuri Instituut

1999 Mulgi konverentside algus

2000 riiklik programm „Lõunaeesti keel ja kultuur”

2002 mulgikeelne heliplaat „Ku Pikässillast üle saa”

2004 lugemik „Mulgi keelen ja meelen“

2008 Üitsainus Mulgimaa

2010 Mulgi pidude algus

2012 Suud anna mullal ma. Mulgi murdeluule antoloogia

2013 Mulgi lipp

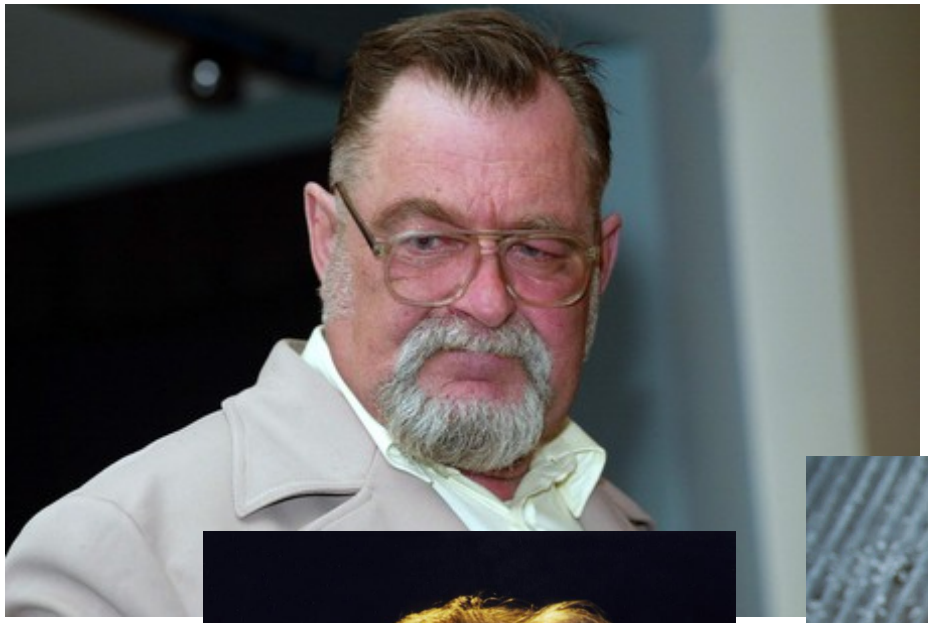

Siim Kärner

Jaak Kõdar

Lembit Eelmäe

Kristi Ilves

Katrin Johanson

Anu Taul

Alli Laande

Valdur Mikita

Mehis Heinsaar

Lauri Sommer

Juhani Püttsepp

August Kitzberg (1863–1927)

1892 Maimu

1894 Sauna-Antsu “oma” hobune

1897 Püve Peetri “riukad”

1901 Veli Henn

1904 Hennu Veli

1910 Püve talus

1911 Libahunt

1912 Kauka jumal

1920 Tiibuse Mari ajalikud laulud

1924–25 Ühe vana “tuuletallaja” noorpõlve mälestused I–II

Beersing oli selle poolest iseäralik mees ja uue aja iseloomu algkuju, et tema enese kuus keelt ütles rääkivat, aga ühtainustki neist ei mõistnud. Saksa keelt rääkis tema sandisti, vene keelt viletsasti, läti keelt labaselt, eesti keelt – no küll te kuulete ise. Inglise ja prantsuse keelt ka oskavat – kui palju? Kes meil seda aru kätte sai. Saksa keelt kirjutada oskas tema väga hästi, selles keeles oli tema kooliharidust saanud. Küllap ta rääkides seda keelt meelega moonutas, et asi naljakam välja tuleks, sest nali oli tema hing ja elu. /…/ „Herr Perpentikel, was ist das, das dort rohu sees macht – rääks, rääks?“ „Das ist eine Schnarrwachtel,“ vastas noorhärra kärsitult. „Ja, ja, Narrwachter,“ kinnitas madam Muru. „Ma olin vergessinud. Meelest oli ära läinud,“ pööras ta ennast seletades minu poole. „Mis ta nuid lorisa,“ ütles Beersing. „See om ju rugirääts. – Pane nuid piipu pä’ä kah,“ pakkus ta mulle paberossi.

August Kitzberg, Veli Henn

Mari Tiibuse ärdad sonetid uuele peaministrile

Nüüd olet perämitse tuhvi pääl
Ja korgembale astmit ämb ei vii;
Ma muretsen ja pelgän, kahhlen nii
Ei tiiä, kas sa suudat saista sääl!

Kas jõvvap kaasa kisku sinu hääl
Ja om su käe veel kõvva nigu pii,
Kas om mi meele, mõtte ninda prii,
Et üten tuleva su teede pääl?

Mi sool on tuimass länü, lahtunu,
Mi usk ja arm om äräjahtunu,
Mi olem rikkass saanu, tolle tõttu

Mi vaimustus om äravahtunu,
Mi söä rahakotti mahtunu,
Mi orjami veel ainult kottu!

(Päevaleht 27. november 1919)